

Що являли собою візантійські володіння на Кримському півострові?

Володіння Візантії у Криму окреслювались територією Боспору і Херсонеса та його околиць. На початку VI ст. за правління імператора Юстиніана I Візантія встановила своє панування над Боспором. До міста були введені візантійські війська на чолі з трибуном Далмацієм. Представником імператора на території Боспору був коміт (пізніше — комерціарій, тобто чиновник-податківець), а за правління імператора Юстина II (565–578) він почав носити вищий титул — дукс. Головним заняттям мешканців візантійського Криму було землеробство і скотарство.

Залежність Боспорського царства від Візантійської імперії виражалась у запровадженні морського натурального податку, який передбачав постачання кораблів, предметів оснастки і морського спорядження. Натомість боспоряни, разом із херсонеситами, на відміну від решти населення імперії, не були змушені сплачувати основний поземельний податок.

Боспор виступав важливим ринком для закупівлі хутра у степовиків для потреб Константинополя.

У містах Боспору активно розвивалось виробництво різноманітних ремесел, орієнтоване на задоволення потреб сусідів-кочовиків. Існував попит на прикраси «поліхромного стилю» зі вставками з кольорового каміння і скла. Такі вироби активно використовувались як на території самого Боспору, так і по всій степовій зоні Східної Європи.

З кінця VII ст. на території Північного Причорномор'я поширив владу Хозарської каганат. У Боспорі інтереси кагана представляв спеціальний посадовець із титулом тудун, що традиційно означав намісника на прикордонні. Проте Візантія не втрачала влади над регіоном. Для воєнних потреб візантійці почали розробляти нафтові родовища на Таманському півострові, а Боспор служив основним портом для вивезення сировини для «грецького вогню».

З кінця X ст. території Боспорського царства перебували у складі давньоруського Тмутараканського князівства, яке знаходилося на перетині великого торговельного шляху з Європи на Схід. Боспоряни продовжували займатись своїми традиційними промислами. Після захоплення Тмутараканського князівства половцями у XII ст. і фактичного зникнення його з політичної карти Європи, ймовірно, після татаро-монгольської навали у XIII ст., Боспор номінально входив до складу Трапезундської імперії, а на початку XIV ст. став генуезькою колонією Воспро.

Херсонес же з IV ст. перебував у складі префектури Сходу, а пізніше — безпосередньо Візантійської імперії. Місто фактично виконувало функції пункту спостереження за степами Північного Причорномор'я та політичним форпостом Візантії, через який імперія впливала підкупом та інтригами на політичну ситуацію у степовиків. Тому херсонесити отримували від Кон-

стантинополя політичну й економічну підтримку, а також утримувався тисячний військовий гарнізон з місцевих жителів.

Стан решти візантійських володінь у гірських районах та на південному узбережжі Криму у часи гегемонії Хозарського каганату відомий за вкрай уривчастими даними. Скоріше за все Візантія зберігала суверенітет над цими територіями, хоча через політичну боротьбу в імперії зв'язок з метрополією навряд чи був ефективний. Згадки про хозарського тудуна у таких подіях як союз Юстиніана II з хозарами у боротьбі за престол 705 р., чи антихозарське повстання єпископа Іоанна Готського не дають однозначних підстав приписувати ці території до складу Хозарської імперії. Скоріше за все, компетенція тудуна обмежувалася збором частини мит та податків на користь хозарського кагана та юрисдикцією над його підданцями. Навряд чи ситуація докорінно змінилася на 833–834 рр., коли відбулася організація візантійської військово-адміністративної округи на півдні Криму, що дістала назву феми Кліматів або Херсона. Ця подія відбувалася водночас з військовою співпрацею з хозарами, а саме будівництві фортеці Саркел під проводом візантійського експерта. На сході межі феми, принаймні в XI ст., включали порт Судак. Ця округа проіснувала до завоювання Константинополя хрестоносцями 1204 р., після чого перейшла під владу Трапезундської імперії.

У 1220-х рр. ця територія стала об'єктом експедиції сельджуцької експедиції на чолі з Хусамеддіном Чупаном. Правдоподібно, що занепад Херсонеса був одним з її наслідків. Головною ж метою набігу було встановлення контролю над Судакком, що служив головним чорноморським портом для половців та русів.

Формально візантійські імператори трактували південне узбережжя Криму своєю власністю, незважаючи навіть на монгольське завоювання бл. 1239 р. Тому генуезці дістали дозвіл на заснування колонії у Кафі від імператора Михаїла VIII, утім, безсумнівно, в монгольській владі теж. Та зрозуміло, що Генуя надалі безроздільно володіла Кафою. 1365 р. генуезці, скориставшись анархією у Золотій Орді, навіть завоювали південне узбережжя Криму аж по Чембало (Балаклава) на заході і володіли ним до часу османського завоювання 1475 р.

З кінця XII ст. до того самого османського завоювання 1475 р. у гірському Криму існувала держава Феодоро. Її населення складалося, як припускається, з місцевих готів, греків та аланів. Судячи з епіграфічних пам'яток, мовою правителів була грецька. Феодоро мало два злети активності у середині XIV ст. та у XV ст. Воно з перемінним успіхом намагалося долучитися до чорноморської торгівлі, але генуезці рішуче припиняли їх. Правителі (автентіки) у відповідь спромоглися знаходити політичних союзників у Кримському ханаті, Московському князівстві та у Молдавії. Проте османці завоювали князівство під час експедиції 1475 р. під проводом Гедюка Агмеда-Паши. Столиця держави витримала мало не піврічну облогу османців і була захоплена штурмом. Після цього його володіння увійшли до складу османської провінції Кефе.

Олександр Галенко, Оlesia Жданович